

## THIS STUDY WAS MADE FOR EDUCATIONAL PURPOSES.

### PŘEHLED ODÍVÁNÍ V SEVERNÍ EVROPĚ VE STŘEDOVĚKU

Ing. Martina Hřibová PhD.

Prezentované poznámky se věnují oblasti Dánska, Islandu, Norska, Finska, Grónska a Švédska. Móda v nordických zemích se v tomto období nelišila od západoevropské, ač se měnila méně výrazně než na kontinentu. Méně časté také byly různé výstřelky, zvláště velké výstřihy, což je logické vzhledem k odlišnému klimatu.

Zprávy o vikingských skandinávských oděvech pochází z literárních zpráv, textilních fragmentů zachovaných v anaerobním prostředí hrobů a studní měst jako Birka a Hedeby a z ukázek vikingského umění jako scény na obrázkových kamenech v Girlandu a tapiserie v Osebergu. Pouze s malými regionálními variacemi byl stejný styl oděvů používán jak ve Skandinávii, tak v oblastech obydlených Vikingy za mořem. Zelená a červená byly, jak se zdá nejoblíbenějšími barvami pro oděv.

Ženské oděvy se obvykle skládaly z dlouhého volného šatu (kjortel) a spodního oděvu



(sark) z vlny nebo lnu s nebo bez rukávů. Výstřih šatu na krku byl sepnut broží. Spodní oděvy byly často podšívány kvůli zateplení a také byly často vyšívány. Přes to ženy nosily oděv tvaru zástěry (hangselkjol) s ramínky tvořené ozdobnými proužky, které spínaly párem broží (spannbucklor, obr.1). Ve většině skandinávských zemí i zámořských osad byly tyto brože oválného tvaru, ale ve Finsku a přilehlé části Skandinávie se používaly kulaté brože a v Gotlandu byla nalezena brož ve tvaru zvířecí hlavy. Svrchní oděv (zástěra) mohl, ale nemusel být sešitý na bocích a často byl tvarovaný v pase. Oděv navenek byly obdélníkové a půlkruhové vlněné pláště, přehnuté do

trojúhelníku, nošené jako přehoz přes ramena a zapnuté na krku broží. Pláště mohly být zdobené vlněnými proužky nebo lemované kožešinou. Na hlavách ženy nosily šátky (huvudduck) a tkané pásky. Na nohy navlékaly vlněné punčochy (hose).



3

Mužský oděv byl podobný tomu, co se nosilo v raně středověké západní Evropě. Kalhoty (pasbyxor), spodní oděv (sark), tunika (kjortel) a plášť byly základní složky. Kalhoty měly více tvarů, dlouhé a rovné, užší a krátké pytlovité po kolena. Od kolen dolů měli ovázané pruhy látky (onuce). Rukávy u tuniky byly často šněrované a zdobené pásky tkanými na karetkách, výšivkou či u urozených zlatem protkávanými proužky. Muži nosili pláště z vlny nebo kůže, zapínané na pravém rameni. Plášť mohl být lemován kožešinou, zdobený tkanými pásky nebo podšitý vlněnou látkou. Chudí lidé nosili vlněné pláště s kapucí [2] ovšem E. Anderson [4] uvádí pláště výhradně bez kapuce až do 14. stol., nebo dokonce vlněnou přikrývku, do které si udělali díru pro hlavu.

Pokrývkou hlavy mohly být různé druhy čepic z látky (skoldbuckla, mossa, jedna byla nalezena v hrobě Birka grav 958), lemované kožešinou nebo celé z kožešiny. Rukavice a palčáky z vlny nebo kožešiny nosila obě pohlaví stejně jako opasky se zavěšenými tašticemi a noži a dalším vybavením (např. nůžky, viz obr. 2). Paní domu si za opasek věšela klíče. Šperky se zdobili jak muži, tak ženy a zápis arabská cestovatele mluví o líčení v obličejí [2].

Asi nejodlišnější na celkovém vzhladu Vikingských mužů byla úprava vlasů. Vlasy měly krátce střižené a sčesané dopředu, týl měli vyholený k uším, jak můžeme vidět na výřezu z Bayeuxské tapiserie (obr.4)

Vědci našli velké množství vikingské obuvi (skor), zejména ve městech, kde se mohl organický materiál zachovat zvláště ve studnách. Například 117 kusů obuvi bylo nalezeno v Hedeby. Výroba obuvi byla městským řemeslem. Vikingská obuv se podle konstrukce dá dělit na dva hlavní typy: nejběžnější byl podešev z usně přišitá ke svršku, druhý typ byl z jednoho kusu a sešitý na nártu. Hovězí kůže byla běžně používaná na obuv, z koziny byla šitá nejlepší vysoké vysoká obuv. Rozšířené byly nízké střevíce, po kotníky a ke kolenům vyšší obuv. Dražší kusy mohly být zdobené vzory nebo nápisy v runovém písmu či latince. Obuv se obouvala buď naboso, na onuce (benlindor) nebo na ponožky (sockor), které mohly být vázány podvazky.



Ve 12. století bylo ve střední Evropě módní dlouhé byzantské odění, tedy zvláště u králů a princů. Přibližně od r. 1200 jej preferují i skandinávští magnáti. Dlouhé oděvy zůstaly oblíbené i v průběhu 13. a 14. století. Ženy nosily dlouhé šaty (kjortel) po celý středověk. Během 13. a první poloviny 14. století bylo oblečení obou pohlaví téměř shodné, jen ženské verze byly poněkud delší, dosahovaly až po zem, kdežto mužské po kotníky. V některých posledních vůlích (mezi 1215-1371) muži odkazují své tuniky ženám. K oděvům neodmyslitelně patřil plášť, většinou vlněný, výjimečně hedvábný, podšitý kožešinou. Kromě plášťů existovaly i svrchní oděvy s rukávy a přišitou kapucí. Svrchní oděvem byly formy surcotte (obecně 13-14. stol, největšího rozmachu se dočkaly na konci 13. a poč. 14. stol) různých tvarů a mohly mít jak dlouhé rovné rukávy, krátké rukávy nebo zcela bez. Mužské verze surcotte byly často s rozparkem na boku. Zdá se, že zprvu byly mužským oděvem. Dalším svrchní oblečením je tabard – obvykle vojenský jezdecký nebo ceremoniální kus (cca 1200-1500) s visícími předními a zadními díly s krátkými rukávy tvaru křídla. Pellicium (pelicon) je oděv s kožešinou, který nebyl příliš častý a po r. 1400 mizí. V letech kolem r. 1330 byla dalším svrchníkem toga (pochopitelně nikoliv římská), mužské oblečení s rukávy.

Oděni doplňovaly kápě, často s cípem (liripipe, 14-15. stol) kryjící ramena a části hrudi. Vlněné kápě byly podšívány kožešinou, výjimečně hedvábím. Dalšími součástmi byly nohavice, vysoká i nižší obuv, spodní oděvy, závoje a další pokrývky hlavy.

Móda na evropském kontinentě se změnila v polovině 14. století. Mužský svrchní oděv byl zkrácen až těsně pod zadek a zcela odkrýval nohy. Svrchní oblečení se šilo velmi přiléhavé, otevřené vepředu a zapínané na knoflíky. Použití nového typu zapínání na knoflíky od pol. 14. stol v severských zemích je potvrzeno častými dobovými zprávami o stříbrných knoflících. I ženský oděv prodělal v polovině 14. století proměnu – zúžil se v pase a sukně se rozšířila.

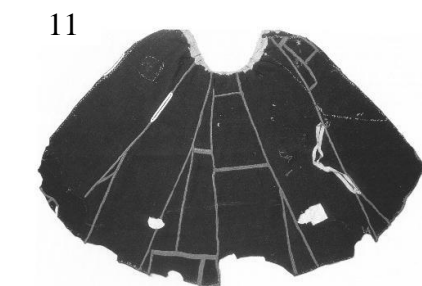
Zachovalo se velké množství drahých hedvábných látek dovezených do Skandinávie, stejně jako levnější vlněné a lněné (dovážené i domácí). Nejčastější barva byla modrá, pak červená, hnědá, bílá, šedá, zelená, žlutá a černá a „mixti coloris“, což znamená smíchané barvy. Některé oděvy byly mi-parti (halfskiptan), či případně lemované kožešinou (veverčí, rysí, kuní, jehněčinou).

### Dochované oděvy

Ve Skandinávii se dochovalo víc středověkých oděvů než v celé Evropě dohromady. Největší soubor pochází z kolonie v Grónsku. Vykopávky v Herjólfssnes (Ikigait) v zahradě kostela vydaly v r. 1921 15 více či méně zachovaných oděvů datovaných do 14. a počátku 15. stol: 17 kápí, množství dalších pokrývek hlavy a několik ponožek. Zcela kompletní oděv se nedochoval. Materiál byl povětšinou vlněný. Střihy jsou shodné s evropskou módou a dají se rozdělit na dva typy. Starší a rozšířenější oblečení se oblékalo přes hlavu. Obvykle byly střiženy ze dvou dílů, zadní a přední, spojené ramenním švem. Oděvy byly rozšířené ve spodní části vložím různého počtu klínů, obvykle na stranách a ve středu. Rukávy jsou obecně střiženy z jednoho kusu s klínem vespod. Druhá skupina, typická zapínáním vpředu obsahuje



10



11



8



9

mužské oděvy šité z dlouhých rovných pruhů látky. Tyto kabátce mají stojáček. Krátké mužské oděvy oblíbené v Evropě v pol. 14. stol nebyly v Grónsku nalezeny. Liripipe (kápě s cípem) jsou nejběžnější pokrývkou hlavy a dají se rozčlenit na dva druhy: kápě s velkým ramenním dílem a klíny vloženými uprostřed vpředu i vzadu; a kápě s malým ramenním dílem a klíny na rameni. Vedle liripipe byly nalezeny i nízké válcovité čepice s plochou horní částí a poměrně vysoké kónické čapky.

Pokrývky nohou jsou mnoha druhů: dlouhé nohavice sahající ke stehnu, delší nadkolenky s řemínky, kratší podkolenky a krátké podkolenky s řemínky.

Bockstenská bažina (Švédsko) vydala další součásti mužského oděvu a to plášť, liripipe, tuniku a nohavice spolu s botami a koženým opaskem. Plášť je střižen jako půlkruh a spojen na pravém rameni. Liripipe má velký ramenní díl. Tunika byla zkonstruována bez ramenního švu a nohavice prodloužené do špice byly připevňovány pásky usně k opasku. Takovýto oděv je pravděpodobný pro 1. pol. 14. století.

Další dochovaný oděv ze zlatého italského brokátu patřil pravděpodobně Margaretě, královně dánské, švédské a norské (1353-1412, katedrála v Uppsale).

O dvou oděvech pravděpodobně švédského původu, které se nyní nachází v cizině, se předpokládá, že patřily sv. Birgite (1302/1303 -1373). Plášť sv. Birgity je v klášteře sv. Lucie, Řím. Jedná se o svrchní oděv z tmavě modré látky, vytvořený z klínů. Druhý kus je malá lněná čepička s jemnými trásněmi a tkanicemi, uložená v klášteře Maria Refugie, Uden, Holandsko.

Z Norska pochází středověký oděv skládající se z kápě, tuniky a košile a spodků, vše z vlněné látky. Datace i národnostní původ je nejasný.

Dánsko má tři oděvy získané z rašeliniště, dva téměř kompletní svrchní oděvy z Kragelundu (bez ramenních švů, datované do 12. – 13. století) a Moselundu, a fragmenty z Ronbjergu. Druhé dva mají stejný střih jako grónské a není určena datace.

Neúplný šat pochází z Finska. Ženy nosily dlouhé oděvy srovnatelné s antickými peplosy – velké čtvercové kusy látky, které mohly být dvakrát přeloženy a na rameni sepnuty sponou. Až do 12. století lidé nesešivali oděvy na ramenou. Ve východním Finsku se starověké peplosy používaly po celý středověk. Vlněné kabáty s malými bronzovými knoflíky převzali muži nejdřív na konci 11. století nebo na počátku 12. stol. Byl to východní vynález, který se v Evropě šířil později.

#### Poděkování

Děkuji knihovně Univerzity of Illinois, Champaign, Urbana za zprostředkování vhodné literatury.

#### Obrázky

1 oválné spony na ženské vikingské oděvy, zdroj: *Historiska Världar Hem Forum Dräkter Mönster & Material Om Historiska Världar Historiska världars dräkter* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.alternativ.se/histvarld/draekter/draekter.html>

2 nůžky, zdroj: *Historiska Världar Hem Forum Dräkter Mönster & Material Om Historiska Världar Historiska världars dräkter* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.alternativ.se/histvarld/draekter/draekter.html>

3 přezka na pánský opasek, zdroj: *Historiska Världar Hem Forum Dräkter Mönster & Material Om Historiska Världar Historiska världars dräkter* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.alternativ.se/histvarld/draekter/draekter.html>

4 detail z Bayeuxské tapisérie, pozdní 11. stol, zdroj: BOUCHER, François a Yvonne DESLANDRES. *20,000 years of fashion: the history of costume and personal adornment*. Expanded ed. New York: H.N. Abrams, 1987. ISBN 08-109-1693-2.

5 kirtle, Kragelund, Dánsko, cca 1100, zdroj: FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>

6 mužský surcotte, Herjolfnes 37, Grónsko, pozdní 14. stol, zdroj: FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>

7 liripipe, Grónsko, 14. stol, zdroj: PAYNE, Blanche a DRAWINGS BY ELIZABETH CURTIS. *History of costume: from the ancient Egyptians to the twentieth century*. New York: Harper Collins, 1990. ISBN 978-006-0450-700.

8 nohavice, Grónsko, 14. stol zdroj: PAYNE, Blanche a DRAWINGS BY ELIZABETH CURTIS. *History of costume: from the ancient Egyptians to the twentieth century*. New York: Harper Collins, 1990. ISBN 978-006-0450-700.

9 těsný oděv, Herjolsfolnes 41, Grónsko, pozdní 14. stol, zdroj: FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>

10 Margareta, Dánsko, rané 13. stol, zdroj: FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>

11 plášť st. Birgity, Švédsko nebo Itálie, pol. 14. stol, zdroj: FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>

#### Literatura:

- [1] PULSIANO, Phillip a Kirsten WOLF. *Medieval Scandinavia: an encyclopedia*. New York: Garland, 1993. Garland reference library of the humanities, v. 934. ISBN 08-240-4787-7.
- [2] HAYWOOD, John. *Encyclopaedia of the Viking age*. New York: Thames, 2000. ISBN 05-000-1982-7.
- [3] FOREST, M. 14th century garment. A comparative study of extant garments in North-Western Europe. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/garments/garments.pdf>
- [4] ANDERSSON, E. You can't take it with you when you leave. In: *Pages of house Marsvin* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.forest.gen.nz/Medieval/articles/eva/wills.html>
- [5] BOUCHER, François a Yvonne DESLANDRES. *20,000 years of fashion: the history of costume and personal adornment*. Expanded ed. New York: H.N. Abrams, 1987. ISBN 08-109-1693-2.
- [6] *Historiska Världar Hem Forum Dräkter Mönster & Material Om Historiska Världar Historiska världars dräkter* [online]. [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.alternativ.se/histvarld/draekter/draekter.html>
- [7] PAYNE, Blanche a DRAWINGS BY ELIZABETH CURTIS. *History of costume: from the ancient Egyptians to the twentieth century*. New York: Harper Collins, 1990. ISBN 978-006-0450-700.